

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Spoiler – spoilerez

Egy furcsa ige a franciában és a magyarban

„Pont a múltkor fejtegettem azt, hogy van pár ismerősöm, akik egyszerűen nem néznek előzeteseket, mert szerintük elrontja az élményt. Ebben sokszor igazat adok nekik, mert előfordult már velem is, hogy a trailer [filmelőzetes] gyakorlatilag megmutatott az alkotásból minden érdekes dolgot, én meg széttárt kézzel ültem a film végén, hogy most komolyan? Egy kétórás filmet simán el lehet rontani egy 2 és fél perces előzetessel.” – olvashatjuk Toronicza Péter A plakát is el tud spoilerezni egy filmet címen a promotions.hu/orszagos/zene-film-kultúra honlapján 2019. október 26-án megjelent cikkében (Toronicza 2019). Az idézet arról tanúskodik, hogy a *spoilerez*, *elspoilerez* ige – akárcsak a belőle képzett *spoilerezés* főnév – néhány éve már használatos nyelvünkben, noha azokat sem MINYA KÁROLY (2007, 2017, 2019), sem MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ (2008, 2021) nem szótározta még az új magyar szavakról szóló gyűjteményeiben.

A *spoiler* ige a ’spoilerez, elspoilerez, vagyis gondolkodás nélkül, esetleg kissé perverz módon szándékosan elárulja egy könyv vagy film végét’ jelentésben a francia nyelvben is nagyon terjedőben van. Használatát a nyelvészek – pl. JEAN PRUVOST, a francia szókinés és szótárak kiváló szakembere (PRUVOST 2022) –, illetve az akadémikusok – pl. FRÉDÉRIC VITOUX (2019) – több szempontból is kifogásolják. Először is, mert a beszélők gyakran helytelenül használják, összekeverik a hozzá hasonló, de más jelentésű, főleg a jogi nyelvben használatos *spolier* ’(erőszakkal vagy csalással) kifoszt, örökségből kiforgat’ igével. Másodszor, mert a szó furcsa, idegen hangzású, pedig könnyen helyettesíthető lehetne más francia szavakkal.

Honnan származnak ezek a furcsa igék a franciában és a magyarban? Természetesen az angoltól – vághatnánk rá. De ez csak részben igaz. Eredete ennél bonyolultabb.

A Francia Akadémia szótárának (DAF.) 1694-ben megjelent első kiadása már felvette a *spolier* ’jogi értelemben kifoszt, megfoszt’ jelentésű tárgyias igét, amit a korabeli helyesírás szerinti *despoüiller* szinonimával magyaráz (vö. mai francia *dépouiller* ’1. állatot megnyúz; 2. levetkőztet; 3. kifoszt, kirabol vkit; 4. feldolgoz, átvizsgál vmit’). További szinonimájaként pedig a szótár még a mára már kihalt *expolier* igét is megadja. Ami a szintén tárgyias ragozású *spoiler* igét illeti, megjelenését a francia nyelvben a Petit Robert egynyelvű francia szótár 2007-re teszi és az angol *to spoil* ’elrontani’ jelentésű igéből vezeti le (ROBERT – REY – REY-DEBOVE 2008).

A *spolier* szó jelentésének megértéséhez egészen az indoeurópai *spel* elemig kell visszamennünk, amely arra a – valószínűleg vadászathoz vagy harchoz kapcsolódó – körülményre utalt, hogy két dolgot brutálisan szétválasztanak. Ebből született meg később a latin *spolium*, *spolia* szó, ami lenyűzött állatbőrt vagy ellenségtől zsákmányolt ruházatot, fegyverzetet, majd általánosságban zsákmányt, rabolt holmit jelentett. Rövidesen megje-

lent a 'ruhájától megfoszt vkit, levetkőztet vkit → kifoszt, megfoszt' jelentésű *spoliare* és a hasonló jelentésű *despoliare* ige is, amely eredetileg a bőr eltávolításának aktusát jelölte.

A latinból kialakuló és fejlődő francia nyelvben azután felbukkantak a fenti igékből származó *esp(o)illier*, *despoüiller*, *depouiller*, *dépouiller* 'állat bőrét lenyúzza; vkit levetkőztet, kifoszt' jelentésű igék. Miután a viking származású normand Hódító Vilmos 1066-ban megszerezte Anglia trónját, majd általánossá tette a felsőbb társadalmi osztályokban a francia nyelv használatát, 1300 körül az *espoillier* ige is bekerült az angol nyelvbe, ahol a franciától eltérő hangtani fejlődés következtében a *to spoil* alakban és a 'megölt ellenséget levetkőztet, kifoszt' jelentésben rögzült.

Jegyezzük meg, hogy a szó fentebb jelzett eredeti '(hadi)zsákmány' jelentését idézi fel William L. Marcy new-yorki jacksonista szenátor híres mondása („To the victor belong the spoils”, azaz: 'A győztesé a zsákmány'), ami Andrew Jacksonnak, az Egyesült Államok 7. elnökének 1828-as választási győzelmére utal.

Később pedig a modern angolban kialakult az ige 'elront, tönkretesz' jelentése, ami már jól magyarázza a mai francia nyelvbe 2007-ben alakjában és kiejtésében eltorzulva visszatért *spoiler* [szpojlé] 'spoilerez, elspoilerez' ige jelentését és használatát. És ettől kezdve még annak is szem- és fültanúi lehetünk, hogy a francia nyelvhasználók – beleértve a médiát – rendszeresen összekeverik *spoiler* és *spolier* alakokat.

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy 1971 óta használatos a franciában az ige homográf, de nem homofón alakja is, a *spoiler* [szpojler] 'légtérelő' jelentésű hímnemű főnév, vagyis az a karosszériaelem, amely a jobb aerodinamikát hivatott biztosítani.

Van-e mód arra, hogy elkerüljük ezt a furcsa, idegen hangzású kölcsönszót, ami végső soron nem is az angolból, hanem a franciából eredeztethető? Természetesen igen.

A magyar 'lelő egy poént, elárulja egy könyv vagy film végét' kifejezések megfelelő módon ki tudják váltani a *spoilerez*, *elspoilerez* igéket.

A frankofónia nyelvpolitikai intézményei – a Délégation générale à la langue française et aux langues de France, a Francia Akadémia Commission d'enrichissement de la langue française bizottsága Franciaországban vagy az Office québécois de la langue française a kanadai Québecben – rendszeresen sikeres franciásítási javaslatokkal kelnek a francia nyelv védelmére a haszontalan anglicizmusok visszaszorítása érdekében. Vizsgált ígénk esetében a fenti intézmények a szellemes *divulgâcher* ígét javasolták, amely a *divulguer* 'titkot, hírt kiszivárogtat' és a *gâcher* 'elront' ígék kombinációjából szóösszevonással alkotott mozaikszó, franciául úgynevezett *mot-valise*. A javaslat olyannyira bevált, hogy a *divulgâcher* ige szótáréretté is vált és a legismertebb francia egy nyelvű szótárak – Petit Larousse (PLI.), Petit Robert (ROBERT – REY – REY-DEBOVE 2008) – felvették azt címszóállományukba. A *divulgâcher* ige hosszabb ugyan, mint a *spoiler* anglicizmus, de az is igaz, hogy a két hétköznapi francia igéből létrehozott új alakot mindenki könnyen megérti, értelmezi: fiataloknak és kevésbé fiataloknak egyaránt tetszik. És még egy érdekes adalék: a szó a Scrabble nevű társas betűjáték francia változatában is megjelent és elfogadottá vált.

Hivatkozott irodalom

DAF. = *Dictionnaire de l'Académie française* 1–2. Paris, 1694.

MINYA KÁROLY 2007. *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal.*

Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- MINYA KÁROLY 2017. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MINYA KÁROLY 2019. *Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ 2008. *Divatszavak. 222 újszerű szó és szójelentés részletes magyarázata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ 2021. *Újabb divatszavak. 200 újszerű szó és szójelentés magyarázata példákkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PLI. = *Petit Larousse Illustré 2020*. Larousse, Paris, 2019.
- PRUVOST, JEAN 2022. *Quand «spoiler» spolie la langue française*. <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/quand-spoiler-spolie-la-langue-francaise-20220209> (2022. 03. 01.)
- ROBERT, PAUL – REY, ALAIN – REY-DEBOVE, JOSETTE 2008. *Le Nouveau Petit Robert 2008. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise*. Dictionnaires Le Robert, Paris.
- Toronicza Péter 2019. *A plakát is el tud spoilerezni egy filmet*. <https://promotions.hu/orszagos/zene-film-kultura/2019/10/26/plakat-spoiler-top10-film> (2022. 03. 01.)
- VITOUX, FRÉDÉRIC 2019. *Spoiler ou Spolier?* <https://www.academie-francaise.fr/spoiler-ou-spolier> (2022. 03. 01.)

BÁRDOSI VILMOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Lektórium*

A kisebbségi lét folytán a határon túli, s így a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok is, számos államnyelvből származó másodnyelvi homonimával gyarapodtak (erről lásd pl. GAZDAG 2018). Jelen munkában is egy ilyen jellegű jelentésátvétel formájában realizálódó közvetlen kölcsönzésről kívánunk szót ejteni.

A bemutatni kívánt szó a *lektórium*, amely a latin *lectum*, *legere* származéka, ahogyan a *lector*, *lektor*, *lektorál*, *lektorátus* szavak is (TÓTFALUSI 2009: 105). A TESz. (2: 746), az EWUng. (2: 886) és az ESz. (482) is viszont csak a *lektor* szó eredetéről ad számot, a *lektórium*-ot származékként sem említi. BAKOS FERENC (IdSzSz.) szótárában sem találhatjuk meg. A *lectorium* szó a klasszikus latin nyelvben a vonatkozó szótáraink (FINÁLY 1884; GYÖRKÖSY 1963) anyagai alapján nem volt ismert, vagyis késői, feltételezhetően középkori, nyugati egyházi latin fejlemény. Első magyar nyelvi előfordulásáról nincsenek adatok, ugyanis azt az NySz., az OklSz., és az SzT. sem tárgyalja, ami alapján az feltételezhető, hogy szűk, egyházi körökben lehetett csak használatos. A *lektórium* (*lectorium*) ugyanis a középkori, ókeresztény templomokban szentélyrekesztő, a kórut a hajótól elválasztó fal vagy korlát (TOLCSVAI NAGY 2007: 614), amely a korábbi felolvasó emelvényből (olvasóerkélyből) alakult ki. A magyarországi latinságban a *lectorium* a fent említett jelentésekben a 15. század óta dokumentálható (MKLSz. 6: 70). A RévaiLex.

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

(12: 570) szerint a szó ekvivalense a *cancellum*, amelyről azt is megjegyzi, hogy átvitt értelemben a szószékre is vonatkozhat (4: 250). A 18. századi adatok alapján a *lectorium* olvasóterem, vagy kölcsönkönyvtár jelentésben is használatos volt (erre vonatkozóan lásd pl. PETROVICH 1974: 316; B. KOROKNAY 1955: 93).

A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban viszont a *lektórium* szó az orosz nyelvi hatás nyomán egy teljesen más jelentésben is (volt) ismert és használt, bár a KMNySz. nem adatozza. P. CSIGE KATALIN a *lektórium* szót fordításeleméleti szempontból olyan orosz lexikai elemnek tekinti, amely a forrásnyelvben használt alakjában a magyar nyelvi beszélők számára ismeretlen dolgot nevez meg (P. CSIGE 1995: 164). Érdemes lehet azonban azt is megjegyezni, hogy az orosz nyelvi *лекториум* alak *lektórium* formában való átvétele jó példa lehet az orosz *санаториум*, illetve magyar *szanatórium* megfelelés analógiájára történő visszalatinosításra is.

Az újlatin eredetű, elavult *лекториум*, valamint a köznyelvi *лекториум* szavak az SSRLJa. (6: 148), valamint az újabb kiadású AkSl. (9: 125) alapján a nyilvános előadások szervezésével foglalkozó szervezeteket, illetve az ezen előadások megtartására szolgáló helyiségeket jelölik. Hasonló jelentéseket találunk az URES. (2: 314) anyagaiban, illetve ŠVEDOVA (2011: 402) szótárában is. ŠANSKIJ (9: 67) szerint a fent ismertetett szovjetkori *лекториум* belső fejlemény, melyet az is alátámaszt, hogy ebben a jelentésében elsőként 1938-ban említi UŠAKOV (2: 43). A GÁLDI-féle Orosz–magyar kéziszótár (1978: 364) a szó magyar jelentéseként – a korábbi HADROVICS–GÁLDI-féle orosz–magyar szótárakhoz hasonlóan, UŠAKOV nyomán – az ’előadásrendezőség’, illetve ’előadóterem’ megfelelőket adja.

Az 1900-as évek második felének kárpátaljai magyar nyelvű sajtótermékei a *lektórium* szót az egyes településeken működő kolhozok vezető feladatait ellátó, illetve a település más tanult személyeiből társadalmi (valójában politikai és központilag irányított) alapokon szerveződő előadói csoportok megnevezéseként használják. A lektóriumok a kommunizmus szellemiségének terjesztésében játszott szerepük mellett az egymással való folyamatos versengés egyik szegmenseként kerültek értékelésre.

Az előadói csoportok elsődleges feladata a kolhozmunkások általános műveltségének a növelése volt, amelyet a sokszínű előadássorozatok megtartása révén kívántak biztosítani: „Berényi elvtárs úgy szervezte meg a falusi lektórium munkáját, hogy rendszeresen tartsanak előadásokat természettudományi, mezőgazdasági és politikai témákról.”¹ (VZ. 1955.09.22./76. szám, 2).²

A lektóriumok legfontosabb szerepe valójában azonban a propagandamunka, a párt-hűség kialakítása, illetve a kommunista eszmék terjesztése, valamint a szovjet dicsőség és a munkában való minél jobb előmenetelre való buzdítás volt: „Az agitkollektiva, a falusi lektórium, a kulturfelvilágosító intézmények, a komszomolszervezet és női tanács egész munkáját a dolgozók nevelésére, a gazdasági feladatok teljesítésére irányítjuk.” (VZ. 1953.11.15./93. szám, 2); „Berehováon megnyílt a központi lektórium, amelynek a propagandamunka módszertani központjává kell válnia.” (VZ. 1984.12.15./154. szám, 1). Jól mutatja a *lektórium* szó magyar köznyelvben ismert, vallási vonatkozású jelentésével való

¹ Az idézett példamondatok az eredeti írásmódnak megfelelő formában kerülnek megadásra.

² A példaanyag gyűjtése az Arcanum Digitális Tudománytár (= ADT., <https://adt.arcanum.com/hu>) felhasználásával történt.

szembenállást az alábbi idézet is: „Az ateista irodalom jobb terjesztése és népszerűsítése céljából az iskola könyvtárában a lektórium tagjai könyvkiállítást létesítettek Hálán J., Gorkij M. és más Írók vallásellenes műveiből.” (VZ. 1966.03.05./28. szám, 2).

A lektóriumok az ateista tanok és a pártszellemiség terjesztése mellett természetesen gazdasági és tudományos előadások fórumaként is funkcionáltak: „A falusi lektórium tagjai előadásokat tartanak a kukorica négyzetes fészekrendszerű termesztéséről.” (VZ. 1954.04.25/33. szám, 3); „A napokban a badalovói lektórium tagjai meghallgatták Popovics Iván, a Területi Mezőgazdasági Kutatóállomás tudományos munkatársának «Az atomenergia felhasználása a népgazdaságban» című előadását.” (VZ. 1960.11.03./131. szám, 4). A lektóriumok sikeres működését a felsőbb nyomás helyett a hallgatóság szellemi fejlődés iránti igényével próbálták igazolni: „Most már elegendő kifüggeszteni a klubban a lektórium munkatervét, amelyben feltüntetjük az előadó nevét, az előadás címét, időpontját és a nagyszámú hallgatóság biztosítva van.” (VZ. 1952.02.17./15. szám, 2).

A lektóriumokban előadó személyeket *lektor*-oknak nevezték: „Az elsőfokú párt-szervezetnek foglalkoznia kell a lektórium munkájával, segítenie kell a lektoroknak, hogy azok a választási kampány ideje alatt rendszeresen tartsanak előadásokat politikai, gazdasági és természettudományi témáról” (VZ. 1955.02.06./11. szám, 2); „Előadásokon kívül a lektorok és a kulturfelvilágosító intézmények munkásai beszélgetéseket és újságfelolvasásokat tartanak a kolhozisták részére.” (VZ. 1951.07.22./57. szám, 2). A magyarországi nyelvhasználatban a hasonló feladatokat végző személyeket népnevelőknek, az őket tömörítő előadói csoportokat pedig népnevelőcsoportoknak nevezték (a szó pontos jelentéséről lásd ÉrtSz. 5: 188; a működésükről pedig HUHÁK 2014).

Természetesen a *lektórium* 'felolvasóterem' jelentésben ugyancsak használatos volt: „Nemrég a városi lektóriumban kerekasztal beszélgetést tartottak nemzetközi témára.” (VZ. 1967.03.30./38. szám, 2), s még napjainkban is előfordul a történeti jellegű írásokban: „A megyei lektóriumban zsúfolásig megtelt teremben emlékeztek Petőfi halálának 100. évfordulójára, az előadások magyarul a rádióban is elhangzottak.” (DUPKA 2017:79, 2021: 41).

Érdekes lehet megnézni azt is, hogy az elmúlt évtizedek magyarországi és erdélyi sajtótermékeiben (pl. a Kisalföld, a Népújság, a Háromszék, az Udvarhelyi Híradó stb.) néhány egyéb példától (*zenei lektórium*, *Lektórium Alapítvány* – ez utóbbi ezoterikus előadások szervezésével foglalkozik) eltekintve, elsősorban az Arany Rózsakereszt Nemzetközi Szellemi Iskolája, azaz a Lectorium Rosicrucianum előadásai kapcsán találkozhatunk a szóval (erről részletesen lásd: <https://rozsakereszt.hu>). Vagyis ezek a példák az erős teológiai kötődésük mellett is inkább az orosz nyelvi jelentésben való használatra utalnak, mintsem a szűk körben ismert templomépítészeti terminusra.

Az erdélyi magyar sajtó kapcsán érdemes lehet azt is megjegyezni, hogy a korabeli romániai magyar sajtó a kommunizmus idején a szovjet reáliákról való tudósítások során ugyancsak használta: „Az egyetem és a lektórium fenntartásainak költségeit nagyrészt a közigazgatásügyi minisztérium és a szakszervezetek fedezik.” (Szabad Szó 1948.08.30./221. szám, 4), illetve ugyanezen példával a Népújság (1948.09.05./205. szám, 5. old). Viszont az Erdélyi Digitális Tudománytár (<http://digiteka.ro/fooldal>), illetve az Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár (<https://adatbank.transindex.ro>) anyagai alapján a román köz- és sajtónyelvben sem terjedt el.

Zárszóként elmondható, hogy a szovjet világ és a kolhozéra ateista világszemlélete, bár nyilvánvalóan csak a véletlen folytán, illetve ideiglenes jelleggel, de jól megmutatkozott a fentebb bemutatott kölcsönszói homonima vonatkozásában is, amely révén a magyar szó egyértelmű egyházi kötődését a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban és pártpropaganda erős hatása alatt álló sajtónyelvben is egy teljesen szembenálló jelentéstartalom váltotta fel.

Kulcsszók: lektórium, kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, homonimák, keresztény egyház, szovjet propaganda.

Hivatkozott irodalom

- AkSl. = *Большой академический словарь русского языка 1–27 (А–Стоящий)*. Под ред. К. С. Горбачевича. Наука, Санкт-Петербург, 2004–2021.
- P. CSIGE KATALIN 1995. Anyanyelv — idegen nyelv? In: KASSAI ILONA szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 163–169.
- DUPKA GYÖRGY 2017. *Kárpátalja magyar művelődéstörténete. Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- DUPKA GYÖRGY 2021. *Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára 1–7*. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- ESz. = *Etimológiai szótár*. Főszerk. ZAICZ GÁBOR. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2*. Hrsg. LORÁND BENKŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FINÁLY HENRIK 1884. *A latin nyelv szótára*. Franklin Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest
- GÁLDI LÁSZLÓ 1978. *Orosz–magyar szótár*. Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GAZDAG VILMOS 2018. Másodnyelvi homonimák a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelv* 114: 347–359.
- GYÖRKÖSSY ALAJOS 1963. *Latin-magyar szótár*. Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HUHÁK HELÉNA 2014. Népevelők a Rákosi-korszakban. „Ahol a kommunisták elalszanak, ott az ellenség dolgozik”. *Múltunk – politikatörténeti folyóirat* 59/2: 148–188.
- IdSzSz. = BAKOS FERENC, *Idegen szavak és kifejezések szótára. 2.*, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.
- KMNySz. = LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN, *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára 1–2*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 2012.
- B. KOROKNAY ÉVA 1955. Győr régi könyvkötészete. *Magyar Könyvszemle* 71/88–110.
- MKLSz. = *A magyarországi középkori latinság szótára 1–[6] (+ S1)*. Kiad. HARMATTA JÁNOS etc. Akadémiai Kiadó etc., Budapest, 1987–[2017].
- NySz. = SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár 1–3*. Hornyánszky, Budapest, 1890–1893.
- OkISz. = *Magyar oklevél-szótár*. Gyűjt. SZAMOTA ISTVÁN, szerk. ZOLNAI GYULA. Hornyánszky, Budapest, 1902–1906.
- PETROVICH EDE 1974. A 200 éves Klimó-könyvtár történetéhez. *Magyar Könyvszemle* 90: 315–325.
- RévaiLex. = *Révai nagy lexikona 1–21*. Szerk. RÉVAI MÓR / VARJU ELEMÉR. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1911–1935.

- ŠANSKIJ = *Этимологический словарь русского языка*. Выпуск 1–11 (А–Н). Под ред. Н. М. Шанского. Издательство Московского университета, Москва. 1963–2014.
- SSRLJa. = *Словарь современного русского литературного языка* 1–17. Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград, 1950–1965.
- ŠVEDOVA 2011. = *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*. Отв. ред. Н. Ю. Шведова. Издательский центр «Азбуковник». Москва.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–14. Főszerk. SZABÓ T. ATTILA etc. Kriterion Könyvkiadó etc., Bukarest etc., 1975–2014.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára*. A magyar nyelv kézikönyvtára 2. Osiris Kiadó, Budapest.
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2009. *Klasszikus szócsaládfák. Nyelvünk görög és latin eredetű szavai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 96. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- URES. = *Український радянський енциклопедичний словник* 1–3. Гол. ред. М. П. Бажан. Голов. ред. УРЕ АН УРСР, Київ, 1966–1968.
- UŠAKOV = *Толковый словарь русского языка* 1–4. Под ред. Д. Н. Ушакова. ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., Москва, 1935–1940.
- VZ. = *Vörös zászló*. Az UK(b)P berehovói körzeti bizottsága, valamint a dolgozók képviselői Kárpáton túli területi, berehovói körzeti szovjetének lapja. 1945–1990.

Lektórium

In this paper, we deal with the word *lektórium* ‘lectorium’. The word, of Neo-Latin origin, had ecclesiastical connotations in the Hungarian language, and denoted the sanctuary of the early Christian church. In Transcarpathian Hungarian language varieties, on the other hand, the word *lektórium* was known and used as a Russian development as one of the most important tools of Soviet party propaganda dissemination, as the equivalent of Hungarian “social education” groups.

Keywords: *lektórium*, Transcarpathian Hungarian language, Transcarpathian Hungarian language varieties, homonyms, Christian church, Soviet propaganda.

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

A *szoplat* ’*szoptat*’ tájszóról

A *szoplat* ige köznyelvi értelmező szótárainkban (pl. ÉrtSz., ÉKsz.², ÉrtSz.+) nem található. A TESz.-ben sincs erre írásos adat. Ez a ritka előfordulását, archaikus szavunk elsősorban a dél-dunántúli tájszavaink közé tartozik (ÚMTsz. 5: 204, illetve az újabb regionális tájszótárakban: AmTsz. 380, BoTsz. 269, HhSz. 215, VöTsz. 444; vö. még SzlavSz. 3: 130), a köznyelvivel megegyező jelentéssel (’anya gyermekét, állat kölykét emlőjéből táplálja’). A *szoptat* műveltető ige alaktani változatának tűnik, így akár alak-

morfematikai tájszónak is tekinthetjük. Nyelvjárásaink többségében a 20. századi megfelelője: *szeptat* (vö. MNyA. 486., RMNyA. 2512.: *szeptatja*).

Különleges a *szeptat* morfológiai szerkezete is. KISS JENŐ szerint (1982: 139) a szinonim képzők közé tartozóan a *-TAT'*: *-LAT'* műveltető képző. A *-lat* képzőt SZABÓ JÓZSEF (1986: 148) – talán a *koslat*-félékre gondolva (bár ebben nem a *kos* főnév van) – a denominális képzők közé sorolja, azzal a megjegyzéssel, hogy „nem termékeny képző”.

A *szept(ik)* hangutánzó igei töből képzők hozzátoldásával létrejöhetnek ma is igék (*szeptogat*, *szeptat*, *szeptat*), igenevek (*szeptó*, *szeptoni*, *szeptva*) és névszók (*szeptós*, *szeptatós*, *szeptóka*, *szeptás*). A nyelvjárásokból még számos származéka kimutatható: *szeptpint*, *szeptít*, *szeptacsol*, *szeptogál* (TESz. 3: 783). Hasonló alakulásmódok figyelhetők meg a *caflat* szócsaládjához tartozó szavakban: *cablat*, *ceblet*, *ceplet*, *szeptlet*; *cafát*, *cefet*, *cafka*, *cáfól*, *cafra* (TESz. 1: 407 és ÚMTsz.). – A *szeptat* igéből keletkezett további tájszavak: *szeptató*, *szeptatós*, *szeptli*, *szeptlyos* (ÚMTsz 5: 205).

Ha a *koslat* szavunk a *-lat/-let* képzőbokkal alakult, akkor a *szeptat* képzőjét is annak tekinthetjük. Elemei: az *-l* gyakorító képző és az *-at/-et* műveltető képző. A *koslat* igéhez hasonló szerkezetű és jelentésű igénk több is van. Ilyenek: a népnyelvi *baklat* 'koslat', *bislet* 'ide-oda járkál', 'párosodik <állat>', *fislat* 'jön-megy', *feslet* ~ *fislet* 'ide-oda járkál' (TESz 2: 587). A nyelvújítás élesztette fel az elavult, homonim deverbális nomen funkciójú *-lat/-let* képzőt: *bizonylat*, *magaslat*, *karcolat*, *szigorlat*, *vázlat*. A *-lat* deverbális verbumképzői szerepéről nem találtam adatokat a korai nyelvelmékek szövegeiben.

A *szeptat* szó történetéről keveset tudunk. Alapszava, a *szept(ik)* ige legkorábban személynévi származékban maradt fenn: 1360: „Nicolao *Zopus* dicto” és 1386: *Zopus*. Későbbi származékszavakban l. még: 1493 k.: *zoptathaad*, 1577 k.: *zoptatos*, 1636: *szeptós* malac (TESz 3: 782).

NYAKAS GIZELLA nyugalmazott iskolaigazgató küldte dolgozatomhoz az alábbi érdekes adatokat: „A *szeptat* igét Győrben (Tolna megyei község) is használták. Ma már csak az én korosztályom (70 évesek), illetve a nálunk idősebbek ismerik. Csak az állatok kapcsán használták, pl. *kiment megszeptatni a borygut*, de határozottan szóltak, ha valaki így fogalmazott: pl. *megszeptatja a kisbabát*. Nem illett ilyent mondani! Azt hiszem, nem azonos jelentésüként használták a két igét. Amikor a kisborjú már tudott szopni, akkor a *tehen* *szeptatta a borygut*, és nem *szeptatta*, de amikor a gazda szopni vitte a borjút a tehenhez, akkor *szeptatta*.” – A győrei adatok azt jelzik, hogy a *szeptat* : *szeptat* alakkettőségben a szóalakok elkülönülése ebben a faluban végbement, s valószínűleg ez megtörténhetett másutt is. A *szeptat* : *szeptat* alakkettőség a baranyai Hegyháton és a Völgyében máig megőrződött, de a *szeptat* alak visszaszorulóban van. A *szeptat* jelentésében korábban Győrben két árnyalatot tudtak elkülöníteni: a) 'tehen vagy disznó' *szeptatással* (*szeptatással*) táplálja kicsinyét' és b) '<személy> borjával *szeptatja* a tehenet'. A két jelentésben a szemléletmód nem azonos. A cselekvés műveltető tartalma a b) jelentésben dominánsabb.

A *szeptik* ige – alapjelentését megtartva – a szlengben is megjelent; és sajátos, a szexualitással is kapcsolatos mellékjelentéssel bővült (l. a *szept*, *szeptás*, *szeptat*, *szeptatás* címszavakat PARAPATICS ANDREA könyvében, 2008: 109)! Úgy is felfoghatjuk, hogy a *szept*, *szeptás*, *szeptatás* szavaink neutrális hangulati értéke megváltozott a fiatalok

körében; ugyanis ezek a bizalmas beszédben is a durva (közönséges, sértő, vulgáris) konnotációjú szavak közé tartoznak.

Néprajzi vonatkozás (hiedelem) a *szoplat* igével kapcsolatosan: *Áolmáobá szoplát, rosszát jelent* (SzlavSz. 3: 130).

Hivatkozott irodalom

- AmTsz. = PESTI JÁNOS, *Alsómocsoládi tájszótár*. K. n., Alsómocsolád, 2008.
- BoTsz. = PESTI JÁNOS – DOMJÁN JOHANNA, *Bodai tájszótár. Községünk szókinccse és népi műveltsége*. Boda Község Önkormányzata és a Boda Községért Közalapítvány. Boda, 2018.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962. [Elektronikus kiadások: Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2004.; In: *Arcanum DVD könyvtár 6. – Lexikonok, adattárak*. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2004.]
- ÉrtSz.+ = *Értelmező szótár+. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomkörü csoportok* 1–2. Főszerk. EÖRY VILMA. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- HhSz. = DALLOS NÁNDOR – PESTI JÁNOS 1999. *Hosszúhetényi szótár*. Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 3. Nemes János Általános Művelődési Központ, Hosszúhetény.
- KISS JENŐ 1982. *A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Szerk. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- PARAPATICS ANDREA 2008. *Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomkörü szinonimamutatóval*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- RMNyA. = *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Gyűjt. MURÁDIN LÁSZLÓ. Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. Magyar Nyelvtudományi Társaság, [3–11.] Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó, Budapest, 1995–2010.
- SZABÓ JÓZSEF 1986. *A nagykovácsi nyelvjárás*. Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum, Szekszárd.
- SzlavSz. = PENAVIN OLGA, *Szlavóniai (kórógyi) szótár* 1–3. Forum, Újvidék, 1968–1978.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. + *Mutató*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LÖRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VöTsz. = PESTI JÁNOS – MÁTÉ GÁBOR, *Völgységi tájszótár. Vidékünk tájszavai és népi műveltsége*. Pécs, 2018.

PESTI JÁNOS